

Рад Н. С.

*кандидат економічних наук, доцент,
начальник головного управління Пенсійного фонду України
в Донецькій області*

Rad N. S.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Chief of General Directorate of the Pension Fund of Ukraine
in Donetsk Region*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

GLOBALIZATION AS A MODERN CONTEXT FOR DEVELOPMENT OF PENSION SYSTEM

Анотація. У роботі досліджено окремі аспекти розвитку національної пенсійної системи в контексті світових трансформаційних процесів. Виявлено та окреслено умови її модернізації. Підкреслено, що змішані системи пенсійного страхування здатні найбільш ефективно протистояти сучасним ризикам та викликам. Проаналізовано основні формуючі фактори пенсійного страхування. На підставі їх аналізу визначено, що проблеми економічної і фінансової сфери набули характеру глобальних дисбалансів. Запропоновано напрями вдосконалення концепції пенсійної системи в контексті сучасних тенденцій, ризиків та викликів суспільного розвитку.

Ключові слова: пенсійна система, глобалізація, вплив, держава, суспільство, проблеми, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Сучасний етап розвитку пенсійної системи відбувається в умовах глобалізації світового простору. Всебічний та всеохоплюючий характер глобалізаційних процесів створює потужне середовище, що впливає на всі сфери суспільного життя та сприяє формуванню певних ознак та тенденцій. Водночас глобальні соціальні та економічні трансформації мають неоднозначну оцінку. В контексті економічного розвитку глобалізація вважається позитивним фактором, що зумовлює поширення новітніх знань і технологій. Її позитивний вплив простежується і в соціальній сфері. Адже в результаті інтеграції інформаційного середовища стали очевидними нерівні умови життя населення різних країн. У результаті загострення питань щодо необхідності забезпечення певного рівня життя людини стало можливим вироблення правової бази, що передбачає ліквідацію бідності та регламентує міжнародний рівень соціальних стандартів [1, с. 8–9]. Варто зауважити, що забезпечення матеріальною підтримкою громадян похилого віку в умовах глобалізації потребує від пенсійної системи нових якостей, адже сучасні ризики та загрози виходять за межі окремих держав та набувають характеру загальносвітових економічних, фінансових та інших дисбалансів. Уважається, що в таких умовах найбільш життєздатними є змішані форми пенсійного страхування, що набули розповсюдження в різних частинах світу. Слідування цим тенденціям привело в 2004 р. до запровадження в Україні трирівневої пенсійної системи, що складається із солідарної і накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і системи недержавного пенсійного забезпечення [2]. Особливістю означеної системи є введення страхових принципів, якими встановлена залежність розміру пенсійної виплати від тривалості страхового стажу та розміру доходів застрахованої людини. Однак успішність функціонування такої пенсійної системи насамперед визначається рівнем розвитку та стабільністю національної економіки.

Разом із цим не менш важливими факторами ефективного розвитку пенсійної системи є здатність пенсійного механізму гармонійно інтегруватись до вітчизняного соціально-економічного середовища, протистояти глобальним ризикам, загрозам, а також іншим проблемам суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розвитку пенсійної системи в системі суспільних зв'язків присвячували свої роботи багато науковців і практиків, серед яких Л. Капіца, В. Капильцова, В. Роїк, Б. Зайчук, С. Веселовський, Л. Кочеткова та ін. Однак існуючі підходи до формування ефективної моделі пенсійної системи в умовах тривалої різнопланової глобалізації досліджені не повною мірою і потребують подальшого вивчення. Це пояснює актуальність дослідження.

Метою даної роботи є аналіз окремих аспектів формування життєздатної та ефективної моделі вітчизняної пенсійної системи, виявлення проблемних питань та визначення напрямів її удосконалення в контексті поширення глобалізаційних тенденцій соціально-економічного розвитку.

Результати дослідження. Вважаючи формування гідного рівня пенсійного забезпечення людини похилого віку складовою частиною положень соціальної держави, суспільство має враховувати означені суспільні потреби у параметрах пенсійної системи [3]. У сучасному світі соціальні стандарти виконують роль основного індикатора розвитку країни [1, с. 15]. Однак високий рівень соціальних стандартів потребує значних фінансових ресурсів. Означене можуть дозволити лише економічно розвинені країни, приклад яких уособлює в собі орієнтир соціально-економічного розвитку для країн, що розвиваються. Зважаючи на довготривалість процесу пенсійного страхування, якому в загальному вигляді притаманний поколінський характер реалізації, вимірювання та оцінки, пенсійна система страхового характеру повинна бути орієнтованою на фінансову сталість у довготривалій перспективі. Таким чином, у вирішенні соціальних питань

пенсійного забезпечення держава має розв'язувати економічні проблеми внутрішнього характеру, до яких дедалі більше долучаються проблеми, спричинені глобалізаційними процесами.

Серед науковців та практиків не вироблено єдиного та вичерпного визначення терміну «глобалізація». Під глобалізацією В.С. Веселовський розуміє поступове перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, де вільно розповсюджуються ідеї та переміщуються їх носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів та шліфуючи механізми їх взаємодії [4, с. 6]. Л.М. Капіца вважає глобалізацію багатоплановим процесом трансформації світової капіталістичної системи, що в галузі економіки являє собою процес зрощування національних господарчих комплексів до єдиного глобального комплексу через три рушійні складові: лібералізацію руху капіталів, відкриття внутрішніх ринків для торгівлі та поширення нових інформаційних та комунікаційних технологій [1, с. 59]. Із точки зору Ю.В. Макогона, глобалізація являє собою більш високу стадію міжнародної інтернаціоналізації та інтеграції, їх подальший розвиток, коли кількісні зміни, які довго накопичувались, призводять до якісного стрибку [5, с. 11]. Згідно з іншою точкою зору, пропонується розглядати згадане явище в трьох вимірах: в якості об'єктивної тенденції світового економічного, соціального, політичного і культурного розвитку; мети у вирішенні певних проблем або питань, що висувається політичним керівництвом держав світу; а також як методологію аналізу розвитку країн і міжнародних відносин та вироблення стратегії на державному рівні [6, с. 22]. Відзначаючи всеохоплюючий характер сучасного пенсійного страхування, можна констатувати сутнісну належність елементів пенсійної системи до контексту глобалізаційних процесів в економіці, фінансовій сфері та інших галузях суспільного середовища, що у авторському баченні наведено в табл. 1.

При цьому в якості елементів пенсійної системи автором розуміється складова частина відносин у межах пенсійної системи, що має самостійне значення в реалізації мети пенсійної системи. При цьому в якості основної мети пенсійної системи вбачається забезпечення матеріальної підтримки осіб похилого віку (та інших категорій населення у випадках, передбачених законом). Варто підкреслити, що потенційно взаємовплив охоплює всі ланки

пенсійного страхування та зумовлює рівень успішності розвитку пенсійного страхування. Разом із цим пенсійна система страхового характеру має потужний потенціал впливу на суспільний розвиток. Табл. 1 ілюструє окремі напрями потенційного впливу, що може бути отриманий у разі оптимальної вбудованості пенсійних відносин в суспільні взаємозв'язки.

Однак, як свідчить практика, пенсійні системи, як й інші ланки суспільного життя, все частіше перебувають під дією системних проблем та кризових явищ. Визначено, що в умовах сучасних кризових явищ існуючий світовий порядок виявився неспроможним вирішувати глобальні проблеми людства [7, с. 28]. Туліковіте обраного шляху розвитку підтверджується фінансовою, економічною, екологічною та духовною кризами, які позначаються у поглибленні нерівності та бідності, особливо серед найбільш вразливих верств населення. При цьому пошуки регуляторних механізмів протидії кризовим явищам засобами внутрішньодержавних можливостей не приносять позитивного результату.

Л.Н. Кочеткова, зі свого боку, вважає, що глобалізація тільки посилює суперечливі взаємовідносини соціальної держави та громадянського суспільства тим, що капітал, набуваючи глобального характеру, виходить з-під контролю національної соціальної держави, у результаті чого скорочується податкова база держави як основа перерозподілу коштів для вирішення будь-яких загальнодержавних проблем [8, с. 190]. Хоча саме теорія соціальної держави в глобалізаційному процесі може, на її думку, надати і гуманітарну відповідь на виклики глобалізації у стриманні «глобального капіталізму» та мінімізації наслідків стихійного ринкового розвитку, зокрема шляхом вироблення та запровадження чесних міжнародних стандартів, визначаючих мінімальну оплату праці, тривалість робочого дня та тижня, екологічні норми та умови праці, захист від виробничих ризиків та безробіття [8, с. 190].

Таким чином, поряд із процесами економічної інтеграції відбувається усвідомлення аналогічних тенденцій у соціальній сфері. Поряд зі згаданим у дослідженні питанням нерівномірності соціального розвитку між країнами варто згадати таку потенційну проблему в часовому вимірюванні. В.В. Попковим зазначено, що сталий розвиток передбачає задоволення потреб сучасного та майбутніх поколінь [9, с. 15, 29]. При цьому дослідником наголошується на необхідності збереження зростання можливостей

Таблиця 1

Взаємозв'язок пенсійної системи з глобалізаційними процесами суспільства

Учасники пенсійних відносин/ елементи пенсійної системи	Відтворення у глобалізаційних процесах суспільного життя	Характер впливу через пенсійну систему
Пенсія	Фактор формування доходів населення та складова індикатору розвитку людини	Розмір пенсії ілюструє якість пенсійної системи
Страхові внески	Як стаття витрат учасників економічної діяльності впливає на їх конкурентоздатність у межах країни, а економіки країни – серед економік країн світу	Залежно від розміру тарифів страхових внесків відбувається формування обсягів фінансових ресурсів відповідного пенсійного фонду
Страховальники	Учасники економічної діяльності та інші особи за законом зумовлюють рівень розвитку держави	Кількість страховальників впливає на формування робочих місць та охоплення пенсійним страхуванням найманих працівників
Держава	Регулювання пенсійних відносин на державному та міждержавному рівнях	Формує оптимальний механізм та параметри функціонування пенсійної системи
Суспільство	Формує суспільні потреби з пенсійного забезпечення	Задоволення суспільних потреб пенсійного забезпечення зумовлює суспільну злагоду або суспільну напруженість, або антагонізм серед членів суспільства

Джерело: складено автором

у задоволенні потреб, що, на його думку, можливе за умови зменшення експлуатаційних ресурсів, підвищення ефективності технологій та підвищення якості управління.

О.Ф. Балацький у контексті означеної проблеми вважає, що перед світовим співтовариством та урядами країн постало завдання вироблення розумного підходу до глобалізації через створення взаємовигідних механізмів управління інтеграційними тенденціями за умови формування своїх національних інтересів та розуміння місця своєї країни в цьому процесі [6, с. 22]. При цьому автор вважає, що в якості методології концепція глобалізації дає аналітикам нову основу, що дає змогу ясніше зрозуміти напрями розвитку економічної, соціальної та інших сфер держави [6, с. 23]. Однак відсутність наддержавного регулятора в економічній та фінансовій сферах обумовлює питання можливості сталого функціонування пенсійних систем накопичувального характеру взагалі, що має бути врахованим у концепції вітчизняної пенсійної системи.

Зауважимо, що поряд із викладеним трансформаційні процеси вітчизняної пенсійної системи, з одного боку, спричинили фактичну маргіналізацію населення похилого віку як соціальної групи та положення в суспільстві в якості соціальних утриманців [10, с. 49]. З іншого боку, потенціал пенсійної системи дає змогу формувати інвестиційний ресурс та сприяти активізації економічних відносин та розвитку економіки в цілому, що в кінцевому підсумку формуватиме фінансове підґрунтя для функціонування пенсійної системи. Неспрацювання закладеного до пенсійної системи інвестиційного механізму викликає його недосконалістю та незастребуваністю суспільством, що потребує вироблення придатного до вітчизняних умов механізму.

З іншого боку, найважливішим фактором глобалізації, як вважає З.О. Луцишин, є фінансова глобалізація, що впливає на фінансові ринки: банки, фінансові компанії, біржі, уряди, банківські установи, центральні банки, засоби масової інформації, позичальників, інвесторів тощо [11, с. 235]. При цьому фінансова глобалізація передусім фінансовій інтеграції за змістом, широкомасштабністю охоплення, що спричиняє дисбаланси у фінансовій сфері. В.В. Козюк із цього приводу констатує, що породження процесу глобалізації через свободу переливів капіталів, інвестування та інших інструментів виступило тією детермінантою, яка робить державу добробуту несумісною з глобальною конкуренцією та мобільністю виробничих факторів. При цьому домінування принципу ефективності над принципом справедливості та солідарності, на думку науковця, вже призвело до зниження ролі держави

в економіці, посилення ринкових витоків у функціонуванні самого суспільного сектору [12, с. 482]. Автор наголошує, що глобальний масштаб даних процесів поставив під ризик функціонування базові інституції громадянського суспільства та демократії, оскільки держава-нація втратила свою важливу роль у системі забезпечення загальнолюдських цінностей, серед яких – поширення добробуту для всіх, що є принципово важливим у розвитку держави і суспільства. Приведене потребує врахування та врегулювання на внутрішньодержавному рівні в напрямі вироблення оптимального регулюючого механізму пенсійного страхування у взаємозв'язку із усіма сферами суспільного життя. Означене потребує також урахування у стратегії державного розвитку в контексті загальносвітових тенденцій в напрямі запобігання і нейтралізації ризиків, що виходять за межі державного регулювання.

Висновки. Діючою концепцією пенсійної системи ще не активізовано весь закладений потенціал її ефективного функціонування, зокрема в умовах глобалізаційних процесів суспільного розвитку. Означене позначається на вразливості до внутрішніх та зовнішніх ризиків, наявності численних проблем та якісних чинниках пенсійного страхування з огляду на положення соціальної держави.

Із метою вирішення перелічених у статті проблемних питань розвитку пенсійної системи в контексті глобальносвітових перетворень, на нашу думку, необхідно:

1. Розробити концептуальну спрямованість пенсійної системи в контексті положень соціальної держав з огляду на ризики глобалізаційних процесів.

2. Виробити концептуальні положення оптимального механізму пенсійної системи, прилаштованого до функціонування в умовах глобалізаційних процесів.

3. Розробити концептуальні засади механізму пенсійного страхування в напрямі запобігання і нейтралізації ризиків, що виходять за межі державного регулювання.

Запровадження перелічених заходів дадуть змогу підвищити ефективність функціонування тривірневої пенсійної системи, активізувати економічну активність суб'єктів господарювання та підприємницької діяльності, а також вивести із тіні трудові відносини та заробітну плату (доходи), що забезпечить підвищення рівня соціальної захищеності населення та подальший розвиток пенсійного страхування в контексті глобалізованого суспільства.

Перспективи подальших досліджень даної проблеми можуть бути сфокусовані в напрямі формування цілісної концепції сучасної пенсійної системи в суспільстві, що гармонійно розвивається.

Список використаних джерел:

- Капица Л.М. Индикаторы мирового развития / Л.М. Капица ; 2-е изд. – М. : МГИМО(У) МИД России, 2008. – 352 с.
- Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-вр>.
- Конституція України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
- Веселовский С.Я. Глобализация и новые контуры социальной политики. Глобализация и социальная политика развитых стран / С.Я. Веселовский // Сб. обзоров и рефератов ; отв. ред. и сост. С.Я. Веселовский. – М., 2008. – 280 с.
- Глобализация и экономическое знание: национальный аспект / Ю.В. Макогон, Л.В. Дергачева, Е.А. Пашко, П.А. Фильянов ; под науч. ред. Ю.В. Макогона. – Донецк : ДонНУ, 2006. – 260 с.
- Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / Под общей ред. О.Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.
- Парадигма планетарного мировоззрения XXI века (международный, социально-экономический и духовный аспекты) / В.П. Бороздинов, В.П. Делия, Н.Н. Лукьянчиков. – Балашиха : Де-По, 2011. – 256 с.
- Кочеткова Л.Н. Философский дискурс о социальном государстве : [монография] / Л.Н. Кочеткова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 216 с.
- Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний: концептуальные основы теории и практики управления / Под ред. В.В. Попкова. – М. : Экономика, 2007. – 295 с.

10. Роик В.Д. Пенсионная система России: вызовы XXI века и пути модернизации / В.Д. Роик. – СПб. : Питер, 2012. – 256 с.
11. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З.О. Луцишин. – К. : Друк, 2002. – 320 с.
12. Козюк В.В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : [монографія] / В.В. Козюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 728 с.

Аннотация. В работе исследованы отдельные аспекты развития национальной пенсионной системы в контексте мировых трансформационных процессов. Выявлены и обозначены условия ее модернизации. Подчеркнуто, что смешанные системы пенсионного страхования способны наиболее эффективно противостоять современным рискам и вызовам. Проанализированы основные формообразующие факторы пенсионного страхования. На основании их анализа отмечено, что проблемы экономической и финансовой сферы приобрели характер глобальных дисбалансов. Предложены направления усовершенствования концепции пенсионной системы в контексте современных тенденций, рисков и вызовов общественного развития.

Ключевые слова: пенсионная система, глобализация, влияние, государство, общество, проблемы, развитие.

Summary. The article deals with some urgent problems related to the development of pension system in Ukraine in the context of global transformation processes. Identified and specified are conditions for it to be improved. It is emphasized that endowment retirement insurance is capable efficiently confront present-day risks and challenges. The main forming factors of retirement insurance systems of different countries are analyzed. Based on their analysis it is assumed that problems related to economic and financial sectors grow into global imbalances. The lines for improvement of the concept of pension system in the context of the contemporary trends, risks and challenges of social development are proposed.

Key words: pension system, globalization, impact, state, society, problem, development.